

Д-р Јованка Стојановска-Друговац

СТАЛЕ ПОПОВ сто години од раѓањето

Сум променил многу занимања, ја еџе во последно време се занимавам и со писателство кое по мое мислење и не е занимање во правиот смисол на зборот ами простио една еџленци работи, надоместок на редовното занимање.

(Стале Попов: дел од интервју за Радио Скопје)

Стале Попов или нашата историска и литературна неминовност ни остави голема македонска книга на легендите и преданијата, на обичаите и магиите, на песните и ората, на тажалките и клетвите, на тековните и непрестајните бунтови, на отпорот и непокорот, на победите и поразите, обемната книга на севкупниот македонски етос, како што можеме да го наречеме литературното дело на Стале Попов кој како за цело време да пишуваше само една единствена книга, можеби една од најмакедонските книги, книга која има едно единствено име: Македонија¹.

Стале Попов, нарекуван и побратим со Цепенков, во македонската литература се јави во половината на 20 век, но неговото перо го помнеше 19-от век. Неговото присуство во македонската литература е кусо, но плодносно. На литературна сцена стапува кон крајот на петтата деценија од животот, но, успеа да остави и вреден и обемен литературен опус. Успеа, неговото име да се спомнува како еден од втемелувачите на нашата современа раскажувачка уметност. Неговата творечка индивидуалност успеа да исполни една цела епоха. Историјата - минатото се во фокусот на неговиот творечки интерес. Диферентна специфика во современата македонска литература (во онаа иста смисла во којашто ги подразбираше битовото, фолклорното и методолошкото во неговата проза, пред сè романирска постапка. Тоа историско-битово или фолклорно кај овој писател е еден чудесен феномен во нашата литература од сите периоди на нејзиниот развој².

¹ Георги Старделов: Портрети и профили, „Мисла“, Скопје, 1987, стр.8-9.

² Миодраг Друговац: Повоени македонски писатели, „Наша книга“, Скопје, 1986, стр. 71

Појавата на делото на Стале Попов, во тоа време, на многумина им наликуваше на архаичност, поврзано, според нив, со некои стари, архаични светови и според тематиката и според литературниот концепт. Додека писателите тежнееја кон новото, Стале Попов се навраќаше на минатото, се навраќаше на, како што Мирољуб Стојановиќ вели на дотогаш (во македонската уметничка книжевност) малку позната област Мариово, неговото Мариово за кое пак нашиот писател подоцна ќе рече: „Многумина имаат забележано дека Мариово е моето Елдорадо“. Мариово, како голема и тивка вода ги пленило просторите на неговата проза, а прозата страниците на македонската книжевност. (М. Стојановиќ).

Во македонската литература и меѓу македонските писатели, појавата и подвигот на Стале Попов не беше дочекан и воочен во сета негова големина, значај и важност. Но, со текот на времето, неговото творештво направи да се увиди неговата историска појава, да се разбере и сфати, да се прифати историскиот чин на македонската нова литература, да се прифати писателот кој го поврза минатото со сегашноста со што воспостави континуитет на нашиот литературен развој. Неговото дело во тематски поглед го опфати континуитетот на нашето историско и етносо траење, во литературно-естетска смисла - таа го продолжи континуитетот на нашата раскажувачка традиција³.

Заедно со своите колеги по перо, кои се појавија меѓу двете светски војни, Попов ја одбележа повоената македонска литература. Нарекуван и писател-регионалист, меѓутоа тој не е опишувач на идилата на селото, туку, во својата проза тој се задлабочува и се интересира за македонското село, за општествените односи, семејството и патријархалниот однос во него, социјалните и националните судири, класните спротивности, на рудиментираниите страсти и инстинкти, најмногу реализирани во љубовта (да се присетиме само на *Крѝен живоѝ*, *Толе Паша* или на *Калеш Анѓа*)⁴.

Го споменаваме романот-хроника *Крѝен живоѝ*. Токму со ова дело Стале Попов супериорно влезе во македонската литература. Она што за нас е значајно е податокот поврзан за овој роман. Имено, романот бил готов, завршен и понуден за печатење во 1948 година, меѓутоа, како што знаеме,

³ Георги Старделов: нав. дело, стр. 10.

⁴ Ибид. стр. 11.

не е објавен поради финансиски причини. Доколку беше прифатен, токму овој роман ќе го носеше епитетот прв македонски роман кој се појави во 1952 година од Славко Јаневски, а романот на Стале Попов е објавен година дена по него, во 1953 година кога е објавен првиот том, а во 1954 г. вториот том. Исто така, во тоа време овој роман ја доби наградата на ДПМ како најчитано белетристичко дело од македонски автор. Крпен живот, заедно со романите што следеа по него, претставува жанровско обогатување на нашата проза. Обогатувањето е содржано и претставено и преку богатството на нашиот фолклор, богатството и сочноста на јазикот вклучувајќи ги, секако, и провинцијализмите, дијалозите со сите локализми и турцизми, архаизми, народниот ум, хуморот. Неговата проза се разликуваше од другите прозни дела по својата воочлива, впечатлива сугестивност, реалност и духовност. Неговото дело претставува извор од народен говор. Народните приказни ги користи како појдовни моменти за творечко оформување. Тој не ги запишува директно од раскажувачите, туку ги бележи како што самиот знае. Во опусот од народната ризница среќаваме здравици, заклетви, обичаи, верувања, клетви, а два тома од неговите Собрани дела содржат 74 раскази од кои 48 се доживувања на мудриот Итар Пејо.

Фолклорниот интерес на Стале Попов е предмет на истражувања, а со тоа и на истражувањата на македонскиот бит, националниот етос. Тој навлезе во суштината на македонскиот бит, народен бит. Неговото дело е слика, панорама, историја, живот на македонскиот народ, неговите обичаи. Тоа е дело на историски факти, вистини, реални ликови и личности, историски, животни. Во неговиот Шаќир војвода е даден еден обемен фактографски материјал, во Мариовскиот панаѓур соочени сме со брилијантно оцртани ликови кои живееле во едно далечно време, но, нив и денес можеме да ги сретнеме, препознаеме. Како остварувач на нашиот прозен регионализам Стале Попов не е без значење за функционалното утврдување на нашата проза. Тоа Негово - и за нас - изразито значење најсуверено се постави во градењето на ликот. А тоа пак е навлегување во едно клучно прашање на прозаистичката вештина и најмногу со текстовите на Стале Попов отпочнува полнокрвното инкарнирање на ликовите во

македонската проза. Тоа се ликови што се определени во својата животност и самосвојствени во својата акционост. (...) Нема ништо книшко во тие ликови, ништо проблематично вонивната карактерологија и секогаш се носители на изразита својственост.⁵ Меѓутоа, односот на книжевната критика кон ликовите на Стале Попов бил различен и не бил секогаш сериозно темелно аргументиран - пишува Стојановиќ. Според него, освен Митрев, кој кон делото на овој писател имал респект и кој прв го дефинирал творечкото и психолошкото присуство и Миодраг Друговац кој ги разработувал основните постулати на Митрев и одел во детали, додека останатите критичари се изјаснуваа поплатно, необврзно или површно и формално.

Доколку ги анализираме, вреднуваме, превреднуваме, оценуваме естетските вредности на расказите на Стале Попов (присетувајќи се на 1927 г. кога како писар во Духовниот суд во Битола се обидел да направи драматизација на расказите Свештениковата тајна од С. Кохомски, потоа на периодот 1931-33 кога напишал неколку раскази додека живеел и работел во Лесковац, или пак на првите творби кои ги објавил во „Нишки нови лист“ и во белградската „Народна одбрана“) и ги споредуваме со модерниот расказ тие заземаат свое одредено место. Доколку на расказите, вклучувајќи ги и кратките раскази за Итар Пејо, гледаме од литературно-историско становиште, тие се искачуваат неколку скалила и ни се наметнува како императив извесната еластичност во приодот кон нивната сеопфатна природа, кон нивното значење, интегрално значење во македонската раскажувачка проза. Слично на нашите предвоени поети чии песни наликуваа на народните, во прозата ова ползување го продолжува токму Стале Попов. Преку својата супериорна раскажувачка моќ, неговото дело го откри, разоткри, дефинира нашиот човек, неговата природа, нашиот и неговиот историски пат, сите драми на тој пат, индивидуалните и колективните тревоги, психологијата, обичаите, навиките, карактерите, духовните и душевните хоризонти. Изворната лексика и мајсторскиот дијалог претставуваат две значајни компоненти толку неоспорно значајни за битово-реалистично проседе на Стале Попов. Неговото дело

⁵ Миодраг Друговац: Нав. дело. стр. 75.

македонската литература ја исполни со нова свест за нејзините развојни текови (М. Друговац) и претставува целина, зафат, завршен потфат, реализирана определба. Преку сопственото дело тој беше сиот во историјата на својот народ. Тој дојде од неа и остана во неа заедно со делото но не да самува во историјата, туку да векува како трајно сведоштво за македонското траење и истрајување под ѕвездите. (Старделов)

СТАЛЕ ПОПОВ

живоѝ

Стале Попов е роден на 25 мај 1902 година во мариовското село Мелница како трето од петте деца на Илија Сталев и мајка Неда, која умира во 1908 година. Од децата остануваат живи Стале, Трна и Ѓуро. По 18 години работа како манастирски слуга татко му станал поп во Витолиште каде се преселува со семејството. Во Витолиште Стале го минал детството и го започнал образованието кај учителот Бино кого ќе го споменува во своите дела.

На 14 годишна возраст Стале Попов го напушта Мариово и оди за Прилеп. Се жени со Неда. По Првата светска војна се запишал во богословското училиште во Битола, каде работи како писар во Духовниот суд. Во 1928 г. Неда умира и тој се грижи за своите деца Доста, Трна и Илија. Од неговиот брак со Петра се раѓа синот Ѓорѓи. Во 1930 година Стале Попов повторно го напушта Мариово и со семејството оди во Прилеп и работи во пореската управа, а од 1931-1932 е полициски писар во Лесковац, од 1933-34 во Крушевац, Битола, во Прилеп е монополски работник. Гонет од властите оди во Белград каде е висок службеник во Општото одделение на Собранието на Кралството Југославија. На 27 март 1941 година се враќа во Мариово. Во Белград завршил богословски факултет но не се запопил. Остана верен на идеалите на својот народ, не се приклонил кон бугарските окупаторски власти и е интерниран во с. Долен во Пиринска Македонија. Во 1943 година успеал да побегне во Мариово, а 1944 г. е именуван за прв илегален претседател на НО во Витолиште. Истата година во септември е именуван за прв претседател на Околискиот

народен одбор во Прилеп, потоа е директор на шумското стопанство во Витолиште, а 1948 г. е професор по руски јазик во гимназијата „Цветан Димов“ во Скопје, професор по македонски јазик, биологија, руски јазик, историја во основното училиште „Браќа Миладиновци“ - Скопје од каде заминува во пензија во 1959 г. Умира на 10 март 1965 година.

Дела:

- 1953 г. Крпен живот, 1 том.
- 1954 г. Крпен живот, 2 том.
- 1954 г. Итар Пејо, преработени народни приказни.
- 1956 г. Толе Паша, роман.
- 1956 г. Опасна печалба, прозен состав.
- 1958 г. Калеш Анѓа, повест.
- 1958 г. Дилбер Стана, психолошка драма.
- 1961 г. Мариовски панаѓур, прозен состав.
- 1963 г. Помеѓу небото и земјата, збирка раскази.
- 1966 г. Собрани дела во 12 книги, Наша книга, Скопје. (овде се за прв пат објавени романите Шакир војвода, Необично дете, Доктор Орешковски).
- 1976 г. Второ издание на Собрани дела.
- 1983 г. Благодарение на М. Стојановиќ објавени се и народните умотворби собрани од Стале Попов.

Литература:

- Димитар Митрев: Есеи и критики, Народна књига, Београд, 1975.
- Мидраг Друговац: Подвижно огледало, Македонска книга, Скопје, 1968.
- Миодраг Друговац: Повоената македонска литература, 1, Просветно дело, Скопје, 1979.
- Георги Старделов: Портрети и профили, Мисла, Скопје, 1987.
- Мирољуб Стојановиќ: Књижевно дело Сталета Попова, Градина, Ниш, 1982.
- Мирољуб Стојановиќ: Литературната оставнина на Стале Попов, Современост, Скопје, 1982.
- Марко Китевски: Стале Попов, Наша книга, Скопје, 1988.
- Македонската книжевност во книжевната критика, 3, Мисла, 1973.